

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ
IV Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 21–22 травня 2020 року)

У двох частинах

Частина 1

Суми
Сумський державний університет
2020

of the key problematic aspects from its inception to the declaration of independence. During the period outlined, the state was faced with various types and degrees of difficulties, which, objectively, made it impossible to develop its own full and comprehensive, self-interest legal system. At the same time, it can be noted that to the best of our ability, a number of measures were taken to protect the national economy, contributing to its necessary development.

REFERENCES:

1. Корчевська Л. Синергетичне управління економічною безпекою підприємства: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.04. Херсон, 2017. 501 с.
2. Універсал Української Центральної Ради (IV) від 19.01.1918 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001300-18> (дата звернення: 30.03.2020).
3. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Т. 2. 2002. С. 193.
4. Бригінець О. Правове забезпечення фінансової безпеки України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2017. 464 с.
5. Агадуллин Н. Национальная экономическая безопасность как категория экономической теории: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01. Уфа, 2007. 156 с.
6. Иванов Е. Экономические аспекты гибридной (холодной) войны. URL: <https://www.geopolitica.ru/article/ekonomicheskie-aspekty-gibridnoy-holodnoy-voyny> (дата звернення: 30.03.2020).
7. Мельник В. Розвиток вітчизняного законодавства щодо забезпечення функціонування системи економічної безпеки України в період незалежності. *Правові горизонти*. 2020. Вип. 20 (33). С. 7–24.
8. Декларація про державний суверенітет України : Декларація від 16.07.1990 р. № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення: 31.03.2020).
9. Про економічну самостійність Української РСР : Закон Української РСР від 03.08.1990 р. № 142-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-12> (дата звернення: 31.03.2020).

ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ ЯК СВІТОГЛЯДНО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ ПРАВА

Теліженко Л. В.

*д. філос. н., доцент, доцент кафедри КПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Ідея особливої ролі серця, яка в національній культурній традиції оформилася у «філософію серця» (кордоцентризм), не є суто українським надбанням. Символ серця

зустрічається ще в античні часи, наприклад, у Платона, Філона, Прокла та інших мислителів. Згодом цей символ з'являється й у європейській теологічній думці. Однак саме в українській традиції символ серця знайшов найбільше поширення та став особливим знаком української культури, її світоглядно-моральною основою.

Принципові зміни у самосвідомості наших предків, які й означали початок формування нового уявлення про сутність людини та особливу роль для неї серця, відбулися з християнізацією Київської Русі. Тепер сутність людини мислилася не лише як природне тіло, а і як духовна сутність, що має божественне начало, тілом не обмежене. Це означало, що в усіх роздумах про людину, про її діяння, сенс життя, про всі суспільні сфери буття, у тому числі про державу й право, центр уваги став зміщуватися з зовнішнього світу людини у її внутрішній світ. Саме цей рух від внутрішнього до зовнішнього, від Бога до людини, від ідеї вічного життя як спасіння до життя у цьому світі як боротьби за це спасіння позначив думки видатних мислителів того часу. Адже спасіння і повернення назад до Бога окремої людини ставало можливим за умови побудови досконалого світу, у якому будуть панувати не насилля та неволя, а свобода, справедливість та встановлений Богом закон як благодать. Необхідність та розуміння цих перемін як у суспільному житті русичів, так і в індивідуальному стало пов'язуватися, насамперед, з серцем людини, що стало сприйматися як поліфункціональний орган, об'єднуючий два світи людини.

Одним із перших у Київській Русі, хто звернувся до ідеї серця у новому його розумінні був митрополит Київський Іларіон (прибл. 1037-1050), патріот, ерудит, богослов, культурний діяч. У «Слові про Закон і Благодать», першому не лише богословському, а і політично-філософському трактаті, він, зокрема, прославляв князя Володимира за те, що той хрестив Русь, відкривши дорогу до Нового Заповіту як благодаті та замислу Божого, що приніс людині свободу. Вважаючи за це князя Володимира рівноапостольним, митрополит Іларіон джерело Божої мудрості князя вбачав у його серці, де «восіяв розум». І наслідком цього «осіяння розуму», яке прийшло через Слово Боже, стало спасіння від Господа.

Іларіон наголошував на тому, що зміни, необхідні для прийняття правильного рішення князем Володимиром, спершу відбулися у ньому самому, які викликали переміни у його особистому житті та поведінці та водночас стали поштовхом до змін й у всій державі. Саме цю багатозначність ролі серця і підкреслював Київський митрополит Іларіон, вважаючи, що прийняття Володимиром християнства було не лише результатом «світла розуму в серці» князя, але і «бажанням серця та горінням духом».

Прикладом практичного слідування князя як державної особи вимогам власного

серця, де знаходиться не лише власно людське, а і Божественне, і дух, і розум, і воля, і почуття, що позитивно позначилося на житті киеворуської держави і суспільства у цілому, є «Повчання» Володимира Мономаха. Його особливістю є те, що до вже відомих функцій серця як центру буття людини додалися вимоги вірувати «усім серцем і всею душою» та мати «страх божий у серці своїм» [1]. Мова йде про те, що державна особа, яка ставить собі за мету захищати «християнських людей», не повинна дозволити в собі взяти верх над розумом і духом почуттям: лінощам, заздрощам, жадібності, пияцтву, брехні тощо. «Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло» [там же].

Риси кордоцентризму прослідковуються і в творчості киеворуського мислителя, церковного письменника, релігійного діяча Кирила Туровського (1130-1182 рр.). У «Слові до розслабленого» він стверджував, що людина є творінням Божим. А її органом розуміння як способу осягнення істини є серце. У людині, що є точкою перетину світу благодаті та світу гріха, саме серце є центром цих протидіючих сил, бо воно зводить воедино думку, волю та віру. Серце впливає і на розум людини, на її вільний вибір між добром і злом. Тобто серце, за Кирилом Туровським, є центром абсолютно усіх дій і рішень людини, зовнішніх і внутрішніх, позитивних і негативних.

Слід зазначити, що у цей період на формування вітчизняного уявлення про специфічну роль серця не могли не вплинути погляди відомих візантійських богословів, які увійшли в історію як ісихасти (від грец. ἡσυχία – спокій, мовчання – релігійно-містичне вчення, містико-аскетична практика), найвідомішими серед яких на той час були Єфрем Сирин, Макарій Єгипетський, Іоанн Лествичник, Ісаак Сирин, Ісихій і Філофей Синайські, пр. Симеон Новий Богослов. Український кордоцентризм, нерозривно пов'язаний з християнською ідеєю обоження людини, став практичним вираженням духовної практики ісихазму. Адже вершина цієї практики саме і полягає у змінах серця, яке в людині здатне виконувати різні функції: серце бачить «нетілесними очима»; воно любить, відчуває і співчуває; серце спілкується з Богом; у ньому, як божому джерелі, оселяється правда і свобода, вільний вибір усіх дій людини за принципом тільки «добро». Звідси й схожість уявлень про те, що церква має допомагати в управлінні державою, возвеличуючи «престол» як символ справедливої небесної і земної влади, не претендуючи на неї.

Та все ж найбільшу роль у розвитку ідей кордоцентризму, що вплинули на специфіку національного обґрунтування права, мали погляди Г. Сковороди (1722-1794). Як писав Горський, «філософія серця, яка єднає віру і розум, беручи початок у філософії отців церкви, істотною мірою відбилася в історії української думки і чи не найбільш повно репрезентована у вченні Сковороди» [2]. Основна його ідея полягала у тому, що

людська сутність потрійно виражена серцем, думкою і духом людини. При цьому саме серце філософ вважав тим безсмертним центром людини, який її всю пов'язує з вічністю. Через це серце у розумінні Сковороди мало найрізноманітніше значення: як образ емоційного життя; як орган сприйняття Бога; сфера розуму в людині; як центр морального життя і духовності; сукупність прагнень, бажань, інтересів, цілей людини; як істинна, невидима суть людини. З огляду на це Г. Сковорода стверджував первинність і незнищенність серця як духовної скарбниці, що найбільш повно відображається у природному праві. Тому ідеальне суспільство, на його думку, може бути побудованим тільки через духовні цінності людини та її мораль, а, отже, через самовиховання й прагнення до вищого світу.

Правовий світогляд Г. Сковороди пов'язаний і з уявленням про «споріднену працю», яка пізнається через залучення людини до Біблії та, знову ж таки, розуміється серцем як сама природа людини, її воля та внутрішній світ. «Споріднена праця» одночасно відображає встановлений Богом закон та закон людського суспільства. Тільки дотримання цього закону здатне встановити мир у всьому світі та індивідуальному житті кожної людини як її особисте щастя. Через це «споріднена праця» у філософа виражає міру соціальної справедливості у суспільстві, а право, що є механізмом реалізації закладеної у ній справедливості, виражає внутрішню міру волі людини до неї.

Цікаво, що необхідність «спорідненості» Г. Сковорода обґрунтовує між природним правом і правом позитивним, тобто «громадянськими законами», які повинні захищати право людини на її власний моральний шлях, на власну самореалізацію. Г. Сковорода вважав, що всі люди, з одного боку, рівні перед Богом, а з іншого боку, усі різні. Критерієм же вибору людиною морального життєвого шляху є «спорідненість» (органічна відповідність) її з визначеним типом поведінки. Тим самим, «споріднена праця» виступала у Г. Сковороди моральною підставою права.

Продовження формування української «сердечної» філософсько-правової думки вже у ХІХ ст. відбулося у творчості Памфіла Юркевича (1826-1874). Осмислюючи роль серця як для окремої особистості, так і для всього суспільства, філософ прийшов до обґрунтування єдності знання і віри, права і моралі, справедливості і органічного суспільства та на цій основі до розуміння природного права як змісту позитивного законодавства. Ключова ідея П. Юркевича полягає в тому, що «особливіша» сторона людського духу пов'язана саме з серцем людини, у глибині якого «є потаємна серця людина» і в якому відбувається зустріч з Богом. Водночас, виступаючи як «особистий дух», що підкорює інстинкти людини, її переживання, пристрасті, докори, серце є і джерелом совісті людини, моральним регулятором усіх її вчинків. У свою чергу, формою

виявлення совісті в людині П. Юркевич вважав любов до ближнього і Бога, оскільки саме любов є розумінням людиною добра, обов'язку, способом перенесення нею центру власного буття в іншого. З огляду на це для філософа саме совість, любов, добро як ключові характеристики духу людини, що укорінені у її серці, мають бути регулятором справедливого суспільства та основою для єдності природного і позитивного права.

Отже, для вітчизняної філософсько-правової думки ідея кордоцентризму є однією із центральних, пов'язаною з християнським уявленням про сутність людини та її серце як центр зовнішнього і внутрішнього життя. Найбільш повно розкрита у творах Г. Сковороди та П. Юркевича, вона утворила світоглядно-методологічну основу національного розуміння права; уявлення про пріоритет цінності людини над цінностями держави; прагнення до визнання природного права як основи для діючого права; значення свободи людини для її самореалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Махновець Л. Є. (пер.) Літопис руський за Іпатським списком. Передмова, примітки, іменно-особовий та географічно-археологічно-етнографічний покажчики, генеалогічні таблиці, карти і плани Л. Є. Махновця. К.: Дніпро, 1989. 614 с.
2. Горський В. С. Історія української філософії: курс лекцій. К.: Наукова думка, 1996. 285 с.

ОРГАНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ «МІНІМАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ»

Сухонос В. В.

*д.ю.н., професор, завідувач кафедри КПТІДП ННІ права
Сумського державного університету*

Новітня історія України умовно розпадається на шість етапів, залежно від чинного президента країни. Річ у тім, що кожен президент намагався реалізувати своє власне бачення нашої держави. В. Зеленський не став у цьому сенсі винятком. Зокрема, його політична сила «Слуга народу» задекларувала в якості своєї ідеології т.зв. «лібертаріанство» – політичну філософію, яка підкреслює особисту свободу. Водночас, прихильники доктрини про свободу волі вірять, що індивідууми повинні мати повну свободу дій у тій мірі, в якій це не порушує свободи інших. Недовіра лібертаріанства до держави робить його близьким до анархізму. При цьому, типовий лібертіанець виступає не лише проти податку на прибуток та інших державних зборів, але також і проти